

Att judarne ej få äta svinkött är en känd sak; men dervid stannar de allra flestas kännedom om de egendomliga spislagar i hvilka detta förbud återfinnes. Detta är så mycket märkvärdigare som dessa lagar åtminstone i sina stora drag stå att läsa i det gamla testamentet — en bok som väl borde vara bekant äfven för den kristna världen.

De förbud som gälla det judiska köket afse endast de animala födoämnen. Växtverldens alster få efter smak och tillgång fritt njutas.

Det första villkoret för att ett djur skall få begagnas till föda är att det måste vara »rent», eller som det heter »koscher». Sistnämnda ord är väl i denna bemärkelse af betydligt senare datum än det motsvarande som användes i bibeln; men då det numera företrädesvis begagnas om tillåten föda torde ej vara ur vägen att nämna det. Motsatsen till »koscher» är »tréfa», oren (eg. rifvet, dödadt af vild-djur eller af jägare eller på annat mot bestämmelserna stridande sätt).

Moses, på hvilken alla judiska lagar mer eller mindre medelbart stöda sig, indelar djuren i fyrfota, fiskar, foglar och krypdyr.

Af de förstnämnda får endast ett fåtal förtäras, eller de som idisla och hafva helt klufna klöfvar. Härmed är ej blott svinkött, utan äfven hare, kanin, häst, alla rofdjur m. fl. utstrukna från den judiska matsedeln. I afseende på haren säger Moses särskildt, att »ändock han *idislar*» får han ej begagnas till föda, enär han ej har tuklufven klöf, utan tassar. Svinet åter utdömes, »oaktadt det har klufven klöf», på den grund att det ej idislar.

Mindre trång är bestämmelsen angående fiskarne; af dem få alla som ha fjäll och fenor begagnas till föda. Förbudet innefattar dock i sjelfva verket temligen många fisksorter — nemligen alla s. k. skinnfiskar. Så äro ål, stör, rocka m. fl. förbjudna läckerheter. Då det ofta är temligen svårt att bestämma hvilka fiskar som kunna sägas hafva eller sakna tydliga fjäll, får man ofta se olika meningar här vid lag göra sig gällande. Så t. ex. ätes lake af en del ortodoxa judar under det att andra anse den såsom förbjuden o. s. v.

Inom fogelverlden uppräknar Moses omkr. ett tjugotal namn på förbjudna fogelsläkten. De flesta af dessa namn hafva öfversatts på olika sätt, och i det mesta får traditionen ensamt gälla. I allmänhet kan uppställas som regel att alla roffoglar äro förbjudna och alla sådana som söka sin näring ur växtverlden tillåtna.

Nära nog alla lägre djur äro orena för en judes kök; hummer, kräftor, ostron och sniglar få således ej förekomma på hans matsedel. Ett undantag härifrån bilda gräshopporna, hvilka äro tillåten föda, en tillåtelse som sannolikt dikterats af tvång. Gräshopporna äro flerstädes en fullständig landsplåga, de slå ned öfver en trakt och förstöra på otroligt kort tid säden och planteringarna. I sådana fall brukar befolkningen fånga gräshopporna, torka dem i ugnar och mala dem till mjöl för att sålunda få en ersättning för all den ädlare föda den rofgiriga svärmen förstört.

* * *

Men det är ej nog att ett djur är »rent» för att det skall få njutas som föda; det måste också dödas och anrättas på förordnad sätt.

På intet ställe i pentateuchen nämnes om hur ett djur för detta ändamål bör dödas. Der förbjudes blott hvarje »rifvet» eller sjelfdödt djur. I stället omnämnes en slagtdordning såsom redan gifven; och man har häraf slutit till att det är denna förordning som återfinnes i den muntligt öfverlemnade lagen, och denna — eller den talmudiska — är temligen vidlyftig.

Hvad som afsetts med de judiska spislagarne är väl svårt att afgöra; ur så väl hygienisk som djurvänlig synpunkt äro de förträffliga, oaktaede de innehålla mycket som angifva att de ej utslutande om ens hufvudsakligen haft sådana ändamål.

Slagtlagarne sönderfalla i två afdelningar; den ena om sjelfva slagten, den andra om rätta sättet att undersöka det slagtrade djuret för att förvissa sig om att det är fullkomligt friskt.

Lagarne för sjelfva slagten äro enkla nog. Dertill fordras först en hvass och blank knif, större eller mindre — några tum ända till ett par fot, skaffet oberäknadt — allt efter slagtdjurets art. Särskildt tillses att den endast från ett håll slipade eggen är alldeles fri från hak eller ojemnheter. För detta ändamål pröfvar slagtare knifven ett visst förordnad antal gånger så väl med fingerspetsen som med nageln innan han dödar ett djur. Ej den bäst skötta rakknif kan i jemnhet öfverträffa en dylik slagtknif och öfverträffar den föga i skärpa. Knifven är tvärhuggen vid spetsen, ty all stekning af kreaturet är strängt förbjudet. Intet uppehåll får göras under sjelfva slagtingen: ett tag med knifven af och an — och det är nog. Att trycka på knifven, hålla finger på knifryggen vid slagtingen är likaledes förbjudet. Knifven skall af egen skärpa göra det hela. Om slagtare i något afseende försummat eller annan af dessa och andra föreskrifter, är det slagtrade djuret förbjudet som föda. För att slagtingen skall anses lyckad måste — då det gäller fyrfota djur — knifven hafva afskurit båda struparne — knappt en sekunds verk — men längre bör den ej gå. Det är likaledes förbjudet att slagta höns eller andra foglar genom att skära eller lugga hufvudet af dem.

Har slagtingen försiggått i behörig ordning, gör slagtare en förberedande undersökning af djuret, känner om lungorna sitta rätt, ej äro abortorn fastväxta vid bröstkorget o. s. v. Finnar han vid denna undersökning ej något misstänkt, får djuret användas, i annat fall skrider han till en genomgående undersökning för att förvissa sig om att kreaturet är — eller rättare var — fullkomligt friskt. — I allmänhet äro förordningarna vida strängare vid slagting af boskap än vid foglar; vid de senare utföres undersökningen af husmodern i st. f. af slagtare. För fisk finnas ej några slagtreger; med iakttagande af den alltid förordnade mildheten mot djuren, kunna fiskarne fångas, metas eller ljustras på det sätt som för tillfället är lämpligast.

Innan köttet utlemnas till salu, borttages alla större ädror derur, något som fordrar så väl studium som öfning.

Men ej hela det slagtrade kreaturet får ätas. Så till exempel äro vissa partier fett och ländsenan förbjudna — de förra på grund af 3 Mos. 7: 23, den senare med anledning af Jakobs strid med engeln 1 Mos. 32: 33. Det ena förbudet som inskränker sig till vissa lätt fränskilda delar medför ej några svårigheter, men det senare så mycket mer; ty ländsenan går många krokvägar, och för att borttaga den riktigt måste de kringliggande partien underkastas en besvärlig styckning. Man föredrar därför vanligen att helt och hållet afstå från ländpartien.

Det är ingen lätt sak att blifva slagtare bland judarne. Dertill fordras — för den som förut är hemma i det rabbinska språket — inemot ett halft års studium och lika lång öfning.

Der slagtarens arbete slutar vidtager husmoderns, innan köttet anförtros åt köksan. Det skall nemligen först undergå en sista föreskrifven process. Köttet måste först ligga en halftimme i vatten, upptages sedan och beströs med salt, får så ligga ännu en timme, afspolas slutligen med vatten och är först nu färdigt att läggas i grytan eller stekpannan.

En vigtig förordning i de judiska spislagarne är förbudet mot blandande af kött — från fyrfotadjur eller foglar — med smör eller, i allmänhet, med något som är beredt af mjölk. Egentligen inskränker sig det mosaiska förbudet endast till den i 2 Mos. 23: 19 och några andra ställen nämnda förordningen att ej koka kidet i dess moders mjölk eller under den första dägningstiden; men rabbinerne hafva utsträckt förbudet till hvarje sammanblandning af kött- och smörmat. Och det kan ej nekas att denna utsträckning skett i fullt judisk anda.

Genom hela judendomen är en viss afsky för hvarje sammanblandning af hvilken art det än månede vara. Redan Moses förbjöd användande af bastarddjur, ympningar af träd, likaså att bära kläder af ylle och linne sammanväfda. I den judiska kulten finnas en mängd uttryck för detta egendomliga ordningssinne, om man så får kalla det. Vid sabbatens utgång tackar juden Gud »som gjort åtskilnad mellan sabbat och hvardag», och är det ingående dygnet en löfhyddofest eller passah o. s. v., tackar han Gud »som gjort åtskilnad mellan sabbatshelg och festhelg». I spislagarne framträder denna afsky för samman-

blandning i all sin ytterlighet. Ej nog med att, som nämndt, kött (vare sig af boskap eller fogel) och smör icke få blandas, så att bifstekten måste stekas i flott, en smörgås med kött är förbjuden vara o. s. v.; en viss tid måste äfven åtgå mellan njutande af det ena slaget föda och intagande af något af det andra slaget. Dock kan en jude enligt numera vedtaget bruk äta köttmat omedelbart efter smörmat, men ej tvärt om. Det blir således konstigt nog att servera en »diplomatisk» middag efter judisk matsedel. Tiden har likväl något förmildrat de stränga förbuden. Numera kan man äfven få se en någorlunda ortodox jude dricka sitt kaffe med gräddt omedelbart efter en middag med kött.

Detta särskiljande af kött och smör inskränker sig icke endast till maten utan äfven till köks- och bordskärlen. Ett judiskt hus måste således vara försett med dubbel uppsättning af koppar, porslin, knifvar, gafflar och skedar, den ena för smörmat, den andra för kött. Men det stannar ej heller härvid: det måste, som vi snart skola få se, finnas fyra sådana uppsättningar.

Passah eller, såsom det också heter, den judiska påsken, är det osyrade brödet fest. Till äminnelse af faderne, som vid sin flykt ur Egypten ej hunno jäsa den färdigberedda degen, äta ännu i dag judarne osyradt bröd under påskens sju, eller numera åtta dagar. Men ej brödet allenast måste vara fritt från jästema, inga jästa drycker eller sådant som lätt är underkastadt jäsnings- eller mättningsprocess får användas, ej heller något som kommit i beröring med sådan mat eller dryck. Således blifva de året om använda köks- och bordskärlen obrukbara för påsken. En del af dessa kärl — de som äro af metall — kunna dock efter en föreskrifven reningsprocess få användas. Som ett bevis för hur noggrann juden är i afseende på undvikande af allt »chomez» (syrad) må nämnas att han ej köper den till påskmaten bestämde mjölken på torget, i bodarne eller af mjölkboden, utan hemtar den i ladugården der den mjölkas direkt i medhafva kärl.

Utom hvad här i större drag angifvits, innehålla de judiska spislagarne otaliga föreskrifter, och i ytterst ortodoxa judiska församlingar — sådana man finner i Galizien, Polen, Ryssland, Palestina — äro rabbinerne öfverlupna med frågor från bekyrade husmodrar som i svåra fall ej alltid sjelfva kunna afdoma om det eller det bör anses tillåtet eller icke. Rabbinen svarar naturligtvis i enlighet med förordningen, men ofta med svidande hjerta, då han ser hur hans församlingsbor göra bisak till hufvudsak. I allmänhet äro rabbinerne och de lärde judarne vida mer frisinade än de okunniga och de som fördjupat sig i ensidiga studier af ceremoniallagarne. Betecknande härför är följande anekdot.

Såsom kanske bekant rakar sig en rättrogen jude aldrig på en sabbat eller festdag. Det var på en af mellandagarne mellan löfhyddofesten och dess avslutningsfest. En from jude var bortbjuden till ett större kalas på sistnämnda helg. Fick man raka sig på mellandagarne eller ej? det var frågan. Han går till rabbinen och framställer för honom sitt bekymmer. Denne, som väl känner till minsta förordning, säger att det ej är tillåtet att raka sig på mellandagarne. Den fromme församlingsmedlemmen kommer på kalaset med en halfturns borst kring munnen. Och hvem möter han der? Jo, rabbinen, slät om hakan som en abbé. Han skyndar fram och yttrar sin förvåning att prestmannen rakat sig, han som sjelf förklarar det ej tillåtet. »Visserligen», svarar denne lugnt, »men jag frågade inte heller.»

Öfver allt der judarne kommit i närmare beröring med den vesterländska bildningen ha de mera detaljerade förordningarna om hvad som i mat och dryck är förbjudet eller tillåtet blifvit lemna sitt värde. Naturligtvis gifvas undantag härifrån. Så t. ex. den äldre, fint bildade människovännen sir Moses Montefiore som går ända derhän att han på sina ofta vidsträcktare resor medtager eget kött för att ej genom att taga in på hotell eller hos mindre noggranna trosförvänder tvingas att bryta mot spislagarne. Men i sina stora här ofvan anförda drag iakttagas dessa förordningar af större delen af den judiska världen, mindre här uppe i Norden, der judarne bilda ett försvinnande fåtal, än i östern der de förekomma i större mängd.

Dessa allmänna spislagar kunna tyckas besvärliga nog. Det är dock ej så farligt som det ser ut. Den judiska husmodern som från barndomen vant sig dervid trives väl med dem. Oafsedt det religiösa eller etiska värde de möjligen kunna hafva, kan det ej nekas att de bidraga till helse och ordning. Och för den försakelse de underkasta juden finner han en riklig ersättning i den omsorg de judiska husmoderns i allmänhet skänka köket, en omsorg som ofta går väl långt. Den »koschre» juden åter på vanliga kallare blott smörmat, kan sällan helt deltaga i en festmiddag hos en kristen vän; han blir i stället gourmand i hemmet.

Ätningen blir för honom ett slags religiös högtid. »Bordet är ett altare» heter det; derifrån är hvarje »orent» afstängdt, han inleder och avslutar sitt måltid med en bön, läser en välsignelse öfver det glas han tömmer, talar med sina barn om pligtarna mot Gud och medmenniskor och gör med ett ord måltiderna till de stunder han, fri från bestyren, egnar religionen och hemmet. Men han fordrar att detta altare skall vara särskildt prydt på sabbat eller festdag, att han af de olika rättarna skall få en ytterligare påminnelse om dagens högtidlighet, och så får hustrun — som för öfrigt i judiska hem har en ingalunda beklagensvärd ställning — just dessa dagar riktigt veta att hon skall vara — kokerska.

P. R.

Från upptäcktesresorna i Afrika. Upprepade försök ha i våra dagar gjorts att öppna det inre af Afrika för världshandeln. Hvad missionärerne börjat i religiöst syfte ha »expeditionerna» fortsatt i vetenskapligt och kommersiellt. Så väl missionärer som andra resande sammanstamma i ett: att en resa inåt Afrika alltid är förenad med de största svårigheter och lidanden. En af orsakerna härtill är bristen på ordnade vägar och på lämpliga lastdjur. De resande komma derför att mer än eljest behöfvt bero af stamböfvingarnes nycker och falla gång på gång offer för deras trolöshet. Redan för tvenne år sedan lät den för Afrikas kommersiella framtid särdeles nitälskande konungen af Belgien göra ett försök att som lastdjur använda tama elefanter. Men då sådana ej finnas att tillgå i Afrika, lät han hemta sådana från Indien. Det är sannolikt att detta företag skall, om ej krönas med fullständig framgång, dock visa sig vara en god hjälp till ernående af det stora målet.

Som man af vår illustration kan förstå, är det intet lätt arbete att föra en sådan koloss som en elefant ur lastrummet upp på däck och derifrån vidare. Litet har minnes värdet för den europeiskt civiliserade Jumbo stälde till på den korta promenaden i vagn från Regent-Park till dockan i London. Här tillkommer att då de stora fartyg som fört elefanter till Afrika aldrig fullt kunna närma sig stränderna, djuren få nedhalas i sjön för att med stor möda antingen bogseras eller tvingas att simma ett eller annat tusental fot till närmaste strand.

Musik.

Säsongsens första symfonikonserter gick lördagen den 21 ds af stapeln, och torde det vara på sin plats att i främsta rummet nämna om det utmärkte sätt på hvilket vårt präktiga hofkapell skötte sin sak. Den beundransvärda finess som ådagaläggdes i föredraget så af moderna som klassiska verk är så allmänt erkänd att derom intet nytt är att säga. Kapellmästar Norman ger ständigt nya prof på en stor och sällsynt anförartalang, och hvar gång man ser honom i spetsen för sin orkester kan man vara viss att få höra mästerligt utförda, om också icke alltid mästerligt komponerade musikaliska verk.

Hornemans Aladdin-ouvertyr tillvann sig synbarligen publikens sympatier. Sagostämningen — kanske inspirerad närmast af Mendelsohns »Fingals Höhle» och »Melusina», var väl genomförd och blef af synnerlig effekt vid det täcka lilla andantet för harpa och horn.

Att pianokonserter af Schumann icke tillvann sig åhörarnes intresse är en omständighet som ingalunda kommer hofkapellet till last. Ett så delikat och konstnärligt ackompagnement borde särskildt kunna inspirera den solist som har sig anförtrödd principalstämman. Detta blef denna gång ej fallet. Hr Hultgrens utförande af konserten länar i musikaliskt hänseende mycket öfrigt att önska. Den poetiska kompositionen blef icke tolkad som den borde, allra minst i andantet, som fordrar något mera säng i föredraget och ett uttrycksfullt, genomtänkt och genomkändt spel. Hr Hultgrens osköna touche och vanvårdade föredrag glömmar man dock ofta för hans redbara teknik; och den omständighet att några slitningar med orkestern förekommo, i synnerhet i finalen, torde möjligen bero på hr Hs ovana att spela med ackompagnement. Den kraft och säkerhet som utmärkte hr Hs prestation på det rent tekniska området förtjener emellertid allt möjligt erkännande.

Hr Halléns Rhapsodie nr 1 med sitt hornmotiv och sina dansrytmer anslöt den stora publiken till den grad att stycket måste tagas om. Det läfvtaliga innehåll af kompositionen fördrar mycken rutin, och oaktaet komponisten i detta sitt arbete kanske väl mycket skattat åt den allmänna nu rådande smakriktningen, kunna vi ej annat än lyckönska honom till att så väl hafva löst sin uppgift. Af särdeles stort intresse vore det att lära känna någon af hr Halléns i allvarigare stil hållna kompositioner. »Harald der Wikings», hr Halléns första stora opera, lär på Stadtheatern i Leipzig gjort lycka, och lär vara att förvänta äfven här på operan. Vårt land har så få verkliga talanger att vi med glädje borde helse hvarje ny.

Att på lördagens konsert de första numren egentligen tillfredsstälde den musikaliska publikens nyfikenhet medan Beethovens enkla, men dock så tjusande C-dursymfoni gaf dem att njuta, torde väl ingen bestrida, lika så litet som att guld alltid är bättre än nya, om aldrig så glänsande metalllegeringar.

Ehuru af Beethovens kanske minst storartade skapelser, måste dock denna första symfoni, op. 21, alltid tillräknas ett hedersrum på hvilket symfonikonserterprogram som helst. Det graciosa andantet står i sin stil öfverträffad. Finalen är så full af sprittande humor och af lekfullt skämt att all vår tids nervretande, nästan elaka skämtstycken jemföras med detta förhålla sig som satiren till den godnyta humorn. Det ena förbittrar med det andra upphöjer. Låt oss derför tacka herr kapellmästar Norman som ger oss Beethoven och klassikerna.